

بررسی رفتار اخلاقی دانشجویان با رویکرد توجه به بیم‌ها و امیدها

محمد امینی^{۱*}، حمید رحیمی^۲، زهره صمدیان^۳، زهرا خالویی^۴

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی رفتار اخلاقی دانشجویان در سال تحصیلی ۱۳۹۸ است؛ چرا که بررسی و ارزیابی کنش‌های اخلاقی و رفتاری در میان قشرهای مختلف جامعه به‌ویژه دانشجویان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به‌عنوان آینده‌سازان هر جامعه انسانی از اهمیت فراوانی برخوردار است. تحقیق به‌لحاظ هدف، کاربردی و طرح آن توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل دانشجویان دانشکده مهندسی است که به‌روش تصادفی ساده، ۳۱۵ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه محقق‌ساخته رفتار اخلاقی است که روایی محتوایی آن تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۱ محاسبه شده است و داده‌ها با استفاده از نسخه ۲۲ نرم‌افزار «اس.پی.اس.اس» و از طریق آزمون‌های تی تک‌نمونه‌ای، تی مستقل و تحلیل واریانس یک راهه تجزیه و تحلیل شده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد میانگین رفتار اخلاقی و مؤلفه‌های آن در دانشجویان بالاتر از حد متوسط است. همچنین بین رفتار اخلاقی دانشجویان بر حسب جنسیت، تفاوت معنادار وجود ندارد؛ اما این تفاوت بر حسب مقطع تحصیلی، معنادار است. بنابراین پیشنهاد می‌شود که رشد و آموزش دانشجویان رشته‌های مهندسی در زمینه‌های اخلاقی و رفتاری به‌عنوان یک اولویت جدی برنامه‌های درسی و آموزشی این رشته‌ها، از مقطع کارشناسی شروع شود.

واژگان کلیدی: اخلاق، رفتار اخلاقی، کرامت، آزادی، امانت‌ورزی، عدالت، بیم‌ها و امیدها

۱ - نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. amini@kashanu.ac.ir

۲ - دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. dr.hamid.rahimi@kashanu.ac.ir

۳ - دانشجوی دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. z.samadiyan@gmail.com

۴ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه یزد، یزد، ایران. zahra.khaloei@gmail.com

بیان مسئله

بدون تردید «اخلاق» یکی از مهم‌ترین مفاهیم حوزه علوم انسانی و اجتماعی است که همواره در مورد آن دیدگاه‌های متفاوتی وجود داشته است. درواقع، صاحب‌نظران گوناگون (از جمله مجلسی، ۱۳۶۰؛ مطهری، ۱۳۷۵؛ موعلی، سیدجوادیان، احمدی و علوی، ۱۳۹۲؛ وجدانی‌فر، ۱۳۹۶؛ رجبی‌پور میبیدی و دهقانی، ۱۳۹۱ و میرمعزی، ۱۳۹۵) هر یک بنا بر مبانی معرفت‌شناختی و پشتوانه‌های فکری خود، آرای مختلفی را در باب معنا، مفهوم، ابعاد و قلمرو اخلاق مطرح ساخته‌اند.

می‌توان گفت که اخلاق در معنای اعتماد، درستی، صداقت، عدالت، فضیلت‌های شهروندی و خدمت به جامعه (ضامی، ۱۳۹۵) و مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی است که به‌صورت اعمال و رفتار بروز پیدا می‌کند (تولایی، ۱۳۸۸). از دیگر معانی و تعاریف اخلاق، تنظیم روابط میان انسان‌هاست. درواقع اخلاق تضمین‌کننده عملکردهای اخلاقی بدون استفاده از اهرم‌های بیرونی است (لوانی و یعقوبی، ۱۳۸۳)؛ به‌این ترتیب مجموعه‌ای از اصول در قالب یک منشور راهنمای عمل (لاوتن، ۱۳۸۴) و بایدها و نبایدهایی که موجب سلامت سازمانی می‌شود (جونز و ووماک، ۱۳۸۴)، اخلاق نام دارد. از سوی دیگر، مفهوم و مضمون رفتار اخلاقی در غالب پژوهش‌های مرتبط با اخلاق کسب و کار، مورد توجه متخصصان قرار گرفته است (بهاری‌فر، جواهری کامل و احمدی، ۱۳۹۰).

لوزیر^۱ (۱۹۹۳) با تلقی رفتار اخلاقی به‌عنوان یک پدیده عمومی، آن را مجموعه اصولی می‌داند که در همه کشورها وجود داشته و در زمان‌های گوناگون به اشکال متفاوتی بروز می‌یابد. از دیدگاه این صاحب‌نظر، رفتار اخلاقی دارای سه بعد شخصی، قانونی و سودمندی است. کلارک^۲ (۱۹۹۸) معتقد است که این نوع رفتار دارای دو جنبه یا بعد اصلی است: توانایی شناسایی و تشخیص خوب از بد یا درست از غلط و تعهد، تمایل و اطمینان به انجام آنچه که درست و پسندیده به حساب می‌آید. میرکمالی (۱۳۸۲) جنبه‌های مهم رفتار اخلاقی برای ایجاد کار تیمی را برخورداری از صفاتی چون خون‌سردی، تعهد، نفوذ اخلاقی، داشتن عدالت، پرهیز از تبعیض و پیشقدم شدن در انجام کارهای خیر برمی‌شمارد. بیکر، هانت و آندریوز^۳ (۲۰۰۶) نیز رفتار اخلاقی را به‌عنوان رویه یا رویکرد مهمی تلقی می‌کنند که از طریق آن اشتباهات و ناهنجاری‌های اخلاقی موجود در سطح سازمان حذف می‌شود. بهاری‌فر و همکاران (۱۳۹۰) رفتار اخلاقی را بازتاب‌دهنده ارزش‌های فرد دانسته و از دیدگاه رحمان‌سرشت، رفیعی و کوشا (۱۳۸۸) رفتار اخلاقی نشان‌دهنده رفتاری است که هر سازمان با توجه به نوع اهداف خود تعیین و تدوین می‌کند.

ناوود^۴ (۲۰۰۴) مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رفتار اخلاقی را در قالب سه عامل کلان، میانی و خرد طبقه‌بندی و معرفی کرده است. از دیدگاه بایراکتاروا و وُدکاک^۵ (۲۰۱۷) وقتی فرد در دو راهی تصمیم‌گیری اخلاقی و

1- Lussier

2- Clark

3- Baker, Hunt & Andrews

4- Naude

5- Bairaktarova & Woodcock

غیراخلاقی قرار می‌گیرد، در صورتی که تمایل به اخلاقیات در وی قوی باشد، ملاحظات اخلاقی را مورد توجه قرار می‌دهد. از سوی دیگر، ماهیت و ابعاد گوناگون رفتار اخلاقی در پژوهش‌های محققان مختلف مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. حسینی‌نژاد (۱۳۸۸) در پژوهش خود به بررسی تأثیرات درس اخلاق بر رفتار دانشجویان دانشگاه تهران پرداخته و گزارش داده که نیمی از دانشجویان شرکت‌کننده در تحقیق معتقدند که درس اخلاق چنان که باید پاسخگوی نیازها و سؤالات اخلاقی آن‌ها نبوده است. تحقیق کلانتری قزوینی، قورچیان، آراسته و محمدداودی (۱۳۹۶) نیز نشان داد که وضعیت اخلاق دانشجویی در همه ابعاد، نامناسب بوده و با وضعیت مطلوب فاصله دارد. یافته‌های تحقیقاتی حسنقلی‌پور، دهقان نیری و میرمهدی (۱۳۹۰) نیز بیانگر آن است که نگرش مذهبی، سن، سطح تحصیلات (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا) و تجربه کاری قبلی بر نگرش اخلاقی دانشجویان مورد بررسی مؤثر بوده است. رفعتی، رژه، احمدی‌وش و دواتی (۱۳۹۳) هم در پژوهش خود ضمن ارزیابی مؤلفه‌های هوش اخلاقی در میان دانشجویان پزشکی گزارش کرده‌اند که وضعیت دانشجویان مورد بررسی در سطح و اندازه مطلوب نبوده است. از سوی دیگر، در پژوهش جیرگال، سورخا، شارما، جیرگال و رانی^۱ (۲۰۱۵)، تقلب کردن و نگاه زیر چشمی به برگه امتحانی دانشجویان دیگر به‌عنوان رایج‌ترین رفتار غیراخلاقی مورد اشاره قرار گرفته است. هسیائو^۲ (۲۰۱۵) نیز در تحقیق خود تقلب علمی را به‌عنوان یک مشکل جدی در دانشجویان مورد تحقیق مطرح کرده است.

به‌رحال توجه و تأمل در مبانی نظری و پژوهشی فوق، بیانگر نقش و اهمیت رفتار اخلاقی در ابعاد و حوزه‌های مختلف از جمله دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است. دانشجویان، خود به انحاء مختلف با موقعیت‌هایی مواجهند که طی آن باید نسبت به انتخاب میان رفتار اخلاقی یا غیراخلاقی اقدام کنند (نئارگو، رایج، غنا، پارسایی و جویباری، ۱۳۹۱). در این راستا دانشگاه‌ها باید ضمن بررسی وضعیت اخلاقی دانشجویان، خصایل و ویژگی‌های اخلاقی مورد نظر را به آن‌ها انتقال و آموزش دهند تا این عده بتوانند سلوک و رفتار درست را از نادرست بازشناسی کنند (نگاموک^۳، ۲۰۱۱)؛ چرا که شایستگی‌ها و مهارت‌های اخلاقی را می‌توان از طریق آموزش تقویت کرد و توسعه داد (نارواکز^۴، ۲۰۱۱). ضرورت انجام چنین کاری در مورد همه دانش‌آموختگان آموزش عالی، به‌ویژه دانشجویان رشته‌های مختلف مهندسی که در آینده‌ای نزدیک درگیر طراحی و اجرای انواع طرح‌ها و پروژه‌های اجتماعی و عمومی خواهند شد، دوچندان به‌نظر می‌رسد. در عصر و زمانه‌ای که مشاغل به سمت حرفه‌ای شدن پیش می‌روند، مقابله با تعارض‌های اخلاقی و تصمیم‌گیری‌های منطبق با اخلاق مهندسی در حرفه‌ای شدن یک مهندس بسیار مهم است (مطهری‌نژاد، ۱۳۹۰). به بیان دیگر، می‌توان بر این نکته تأکید کرد که قلمرو مهندسی و رشته‌های گوناگون آن مستلزم اقدام یا اجرای پروژه‌های مختلف در عرصه‌های مرتبط است. بدیهی است اگر این فعالیت‌ها یا اقدامات با لحاظ ملاحظات و استانداردهای اخلاقی لازم یا آنچه که اصطلاحاً رفتار اخلاقی نامیده می‌شود، انجام نگیرد، دربردارنده نتایج و

-
- 1- Jeergal, Surekha, Sharma, Jeergal & Rani
 - 2- Hsiao
 - 3- Ngamuk
 - 4- Narvaez

کژکار کردهای متعدد فردی و به‌ویژه جمعی و اجتماعی خواهد بود. از این منظر، تأملات و تعهدات اخلاقی در عرصه رشته‌های مهندسی، زمینه‌ای را فراهم می‌کند که طی آن دانشجوی فارغ‌التحصیل شده در پایگاه‌های حرفه‌ای آتی خود به‌موازات شاخصه‌های فنی و اقتصادی، معیارها و ابعاد اخلاقی کار خود را مورد توجه و کاوش جدی قرار دهد. علاوه بر زمینه‌های تخصصی و فنی، تأکید بر ابعاد شخصیتی و اخلاقی مهندسان آینده کشور و تلاش برای پرورش آن‌ها، اهمیت خاص خود را دارد. به همین علت تأکید می‌شود که آموزش مهندسان، یک نظام دو بُعدی (تخصصی و تربیتی) است که نادیده گرفتن هر یک به پرورش نیروی کار و بهره‌وری مادی و معنوی غیرثمربخش منجر می‌شود. بُعد تربیتی آموزش، مهندس را قادر می‌سازد تا به بهترین نحو ارتباط برقرار سازد، استدلال کند و بهترین تصمیمات را با در نظر گرفتن ضوابط اخلاقی و معنوی بگیرد (محمد/وعلی ریحان و علیزاده، ۱۳۹۶). درعین حال، محمدآوغلی ریحان و علیزاده (۱۳۹۶) نیز براساس بررسی خود این نکته را تذکر داده‌اند که جامعه مهندسی کشور اکنون به اهمیت اخلاق در رشته‌های مهندسی پی برده است؛ ولی متأسفانه در مورد روش و کیفیت آموزش اخلاق مهندسی برای دانشجویان این رشته‌ها تحقیق زیادی انجام نشده است. یعقوبی (۱۳۸۹) هم ضرورت آموزش دانشجویان مهندسی در سه عرصه دروس پایه، فنون حرفه‌ای و توانایی‌های عمومی را خاطر نشان کرده و تصریح می‌کند که در عمل به دلایل گوناگون به قسمت سوم توجه شایسته‌ای نشده است. همچنین این صاحب‌نظر تأکید می‌کند که اعضای هیئت علمی رشته‌های مهندسی، خود والاترین الگوهای رفتاری و عملی هستند که می‌توانند با تخلق و آراستگی به صفات اخلاقی برتر و سلوک آموزشی و پژوهشی مناسب، مهم‌ترین نقش و تأثیر را در گرایش دانشجویان مهندسی به آموزه‌ها و رفتارهای اخلاقی داشته باشند.

این پژوهش با پذیرش این جایگاه، درصدد بررسی و ارزیابی رفتار اخلاقی در میان دانشجویان رشته‌های مهندسی است تا از این طریق تصویری روشن از میزان آگاهی، شناخت و آراستگی آن‌ها به موازین و شاخصه‌های اخلاقی و رفتاری ارائه کرده و درعین حال زمینه‌های لازم را برای ایجاد تغییرات لازم در این زمینه فراهم نماید. برهمین اساس پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این سؤال است که وضعیت رفتار اخلاقی دانشجویان دانشکده مهندسی در ابعاد گوناگون چگونه است؟

روش پژوهش

تحقیق از نظر هدف، کاربردی و به‌لحاظ اجرا، توصیفی و از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل همه دانشجویان دانشکده مهندسی در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ به تعداد ۲۰۳۵ نفر است که با استفاده از فرمول کوکران و به روش تصادفی ساده، ۳۱۵ نفر برای نمونه انتخاب شدند. این افراد براساس تمایل خود و با در نظر گرفتن معیارهای ورود - دانشجویانی که در هنگام انجام طرح حداقل دو ترم تحصیلی خود را در دانشکده مهندسی گذرانده باشند - و معیارهای خروج از مطالعه - دانشجویانی که در ترم یک و دو در دانشکده مشغول به تحصیل بوده یا دانشجوی مهمان بودند - انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسش‌نامه محقق‌ساخته رفتار اخلاقی با ۴۰ گویه بسته پاسخ در طیف پنج گزینه‌ای لیکرت بود. با توجه به اینکه مقیاس

پنج درجه‌ای بود، میانگین فرضی (۳) در نظر گرفته شد؛ به‌نحوی که میانگین به‌دست آمده بالاتر از ۳، نشانگر رفتار اخلاقی مطلوب و میانگین به‌دست آمده پایین‌تر از ۳، نشانگر رفتار اخلاقی نامطلوب بود. روایی محتوایی پرسش‌نامه‌ها توسط ۱۵ نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی تأیید شد. پایایی پرسش‌نامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ به‌طور کلی ۰/۹۱ محاسبه شد که در سطح خطای ۰/۰۱ معنادار بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین و انحراف استاندارد) و استنباطی (آزمون تی تک‌نمونه‌ای، تی مستقل، تحلیل واریانس و آزمون تعقیبی) با استفاده از نسخه ۲۲ نرم‌افزار آماری Spss انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

تحلیل داده‌ها در سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. در تحلیل توصیفی گروه نمونه، نتایج نشان می‌دهد بیشتر افراد گروه نمونه، دانشجویان زن به میزان ۶۶/۳ درصد، در مقطع تحصیلی کارشناسی ۴۸/۳ درصد و ورودی ۹۵ به میزان ۳۳/۷ درصد است.

در تحلیل استنباطی، مقدار چولگی مشاهده شده برای متغیر رفتار اخلاقی برابر ۰/۰۶۱ و مقدار کشیدگی برابر ۰/۰۵۷ بود و در بازه (۲ و -۲) قرار دارند؛ یعنی از لحاظ کجی و کشیدگی، توزیع داده‌های متغیر رفتار اخلاقی، نرمال است و می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده کرد.

به‌منظور بررسی سؤال اول پژوهش از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد. این آزمون زمانی به‌کار می‌رود که قصد داشته باشیم میانگین نمونه را با میانگین جامعه یا نمره ملاک مقایسه کنیم. در اینجا نمره ملاک برابر با ۳ بود.

جدول ۱. مقایسه میانگین هر یک از مؤلفه‌ها براساس میانگین جامعه

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	T	df	Sig
کرامت	۳۱۵	۳/۸۱	۰/۴۶۴	۳۱/۰۹	۳۱۴	۰/۰۰۰
آزادی	۳۱۵	۳/۴۶	۰/۴۵۸	۱۸/۰۲	۳۱۴	۰/۰۰۰
عدالت	۳۱۵	۳/۶۲	۰/۶۲۱	۱۷/۷۳	۳۱۴	۰/۰۰۰
امانت	۳۱۵	۳/۷۵	۰/۴۵۵	۲۹/۵۱	۳۱۴	۰/۰۰۰
نمره کل	۳۱۵	۳/۶۶	۰/۳۹۹	۲۹/۵۰	۳۱۴	۰/۰۰۰

طبق جدول (۱)، میانگین رفتار اخلاقی و مؤلفه‌های آن از میانگین فرضی ۳ بیشتر است و به‌لحاظ آماری در سطح ۰/۰۰۱ معنادار و بالاتر از میانگین است.

به‌منظور بررسی سؤال دوم پژوهش از آزمون تی مستقل استفاده شد. این آزمون زمانی به‌کار می‌رود که درصدد باشیم میانگین دو نمونه و گروه مستقل را در مورد یک متغیر خاص، با هم مقایسه کنیم.

جدول ۲. آزمون تی مستقل برای مقایسه میانگین رفتار اخلاقی دانشجویان بر حسب جنسیت

متغیر	سطح	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	df	Sig
جنسیت	مرد	۱۰۶	۳/۶۸	۰/۴۱۷	۰/۵۵۹	۳۱۳	۰/۵۷۶
	زن	۲۰۹	۳/۶۵	۰/۳۹۱			

جدول (۲) نتایج نشان داد رفتار اخلاقی دانشجویان پسر و دختر تفاوت معناداری ندارد. بنابراین جنسیت در رفتار اخلاقی دانشجویان مهندسی کاشان نقشی ایفا نمی‌کند. به‌منظور بررسی سؤال سوم پژوهش از آزمون تحلیل واریانس یک راهه استفاده شد. این آزمون زمانی به‌کار می‌رود که درصدد باشیم میانگین بیش از دو نمونه و گروه مستقل را در مورد یک متغیر خاص، با هم مقایسه کنیم.

جدول ۳. آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه میانگین رفتار اخلاقی دانشجویان بر حسب مقطع تحصیلی

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	F	Sig
کارشناسی	۱۵۲	۳/۶۱	۰/۴۵	۵/۱۴	۰/۰۰۶
کارشناسی ارشد	۱۰۹	۳/۶۶	۰/۳۵		
دکتری	۵۴	۳/۸۱	۰/۴۰		

براساس نتایج جدول (۳) و آزمون F، بین رفتار اخلاقی دانشجویان بر حسب مقطع تفاوت معناداری در سطح ۰/۰۰۱ وجود دارد. بنابراین مقطع تحصیلی در رفتار اخلاقی تأثیرگذار است. از آنجا که نتایج تحلیل واریانس یک راهه، معنادار شد، برای مقایسه دو به دو گروه‌ها و تعیین حداقل تفاوت‌های جزئی، از آزمون‌های تعقیبی و به‌ویژه آزمون ال اس دی^۱ استفاده شد.

جدول ۴. آزمون تعقیبی برای تعیین حداقل تفاوت‌های جزئی

مقطع	سطوح	تفاوت میانگین	خطای استاندارد	سطح معناداری
کارشناسی	ارشد	-۰/۰۵۱	۰/۰۵	۰/۳
	دکتری	-۰/۲	۰/۰۶۲	۰/۰۰۱
ارشد	کارشناسی	۰/۰۵۱	۰/۰۵	۰/۳
	دکتری	-۰/۱۴۸	۰/۰۶۵	۰/۰۲۴

1- Least Significant Difference

دکتری	کارشناسی	۰/۲	۰/۰۶۲	۰/۰۰۱
ارشد		۰/۱۴۸	۰/۰۶۵	۰/۰۲۴

طبق جدول (۴)، آزمون تعقیبی نشان داد در سطح ۰/۰۰۱، بیشترین میزان تفاوت رفتار اخلاقی بین دانشجویان مقطع تحصیلی کارشناسی و دکتری و بعد از آن بین ارشد و دکتری است؛ اما تفاوت بین رفتار اخلاقی دانشجویان مقطع کارشناسی با مقطع ارشد معنادار نبود.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج و یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان داد میانگین رفتار اخلاقی دانشجویان در بعد کرامت انسانی، آزادی عمل، رعایت عدالت و امانت‌ورزی، بالاتر از حد متوسط و به‌نوعی در سطح مطلوبی است. این نتایج بیانگر این است که دانشجویان در بعد کرامت انسانی، حریم خصوصی دیگر افراد را رعایت می‌کنند، بر عملکرد خود، نظارت و مراقبت مداوم دارند، توجه همه‌جانبه به نقاط قوت و ضعف خویش در قبول مسئولیت‌ها دارند، به عهد و پیمان خود با دیگران وفادارند، عملکرد خویش و دیگران را بدون جانب‌داری قضاوت می‌کنند و به شخصیت و خلق‌وخوی دیگران احترام می‌گذارند. در بعد آزادی، دانشجویان به‌هنگام برخورد با گرفتاری و مشکلات شخصی، صبر و شکیبایی دارند، به موازین شرعی در انجام تمامی امور توجه دارند، در تعاملات با دیگر افراد انعطاف‌پذیری دارند و فرصت‌هایی برای ابراز وجود خویش ایجاد می‌کنند. در بعد رعایت عدالت، به رفع مشکلات شخصی دیگر افراد توجه دارند، نگاه هم‌تراز انسانی نسبت به خویش و دیگران دارند، از قضاوت‌های عجولانه فردی در هنگام عصبانیت پرهیز می‌کنند، به منافع تمامی افراد در هنگام استفاده از امکانات عمومی توجه دارند و درجهت ارائه نوآوری‌ها، تلاش زیادی می‌کنند. در بعد امانت‌ورزی، دانشجویان بیان داشتند که از اسرار خصوصی دیگران، پاسداری می‌کنند، صفات نیک دیگر افراد را بیان می‌کنند، در قبال اشتباه‌های فردی، پاسخگو هستند، سخنان مثبت دیگران را با ذکر مشخصات آنان بیان می‌کنند و در استفاده سودمند از تمامی امکانات سازمانی، مسئولیت‌پذیر هستند. هم‌راستا با نتایج تحقیق حاضر، معیدفر (۱۳۸۶) میزان اخلاق کاری در ادارات دولتی، رحیمی و آقابابایی (۱۳۹۲) اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه کاشان و امینی و رحیمی (۱۳۹۴) میانگین مؤلفه‌های هوش اخلاقی دانشجویان دانشکده مهندسی دانشگاه کاشان را بالاتر از حد متوسط ارزیابی کرده‌اند.

به‌علاوه، نتایج نشان داد که میانگین رفتار اخلاقی دانشجویان پسر از میانگین رفتار اخلاقی دانشجویان دختر بیشتر است؛ اما این تفاوت معنادار نبود. به‌عبارت دیگر می‌توان گفت جنسیت در افزایش یا کاهش بروز رفتار اخلاقی، تأثیر زیادی ندارد و رفتار اخلاقی دانشجویان دختر و پسر تقریباً در یک سطح است. در همین‌راستا پاترسون^۱ (۲۰۰۱) نیز بر تفاوت نداشتن جنسیتی در زمینه رفتار اخلاقی تأکید کرده است.

1- Patterson

حتی مک کادی و پری^۱ (۱۹۹۶) اشاره کرده‌اند که گفتن اینکه یک جنس نسبت به جنس دیگر، اخلاقی‌تر است، غیرمنطقی است. همچنین کلبرگ^۲ (۱۹۸۱) نشان داده که متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند جنسیت می‌تواند قضاوت و رفتار اشخاص را تحت تأثیر قرار دهد. شاید علت معنادار نشدن تفاوت رفتار اخلاقی دانشجویان پسر و دختر، هم‌شکل شدن نسبی دخترها و پسرها در ظاهر، ارتباط بیشتر جنس مخالف با همدیگر و تأثیرپذیری از رفتارهای هم است.

یافته‌ها نشان داد بین رفتار اخلاقی دانشجویان بر حسب مقطع تحصیلی، تفاوت معنادار وجود دارد. بیشترین میزان تفاوت رفتار اخلاقی بین دانشجویان مقطع تحصیلی کارشناسی با دکتری و ارشد با دکتری بود؛ اما تفاوت بین رفتار اخلاقی دانشجویان مقطع کارشناسی با مقطع ارشد معنادار نبود. بنابراین می‌توان گفت سطح تحصیلات در افزایش یا کاهش بروز رفتار اخلاقی، تأثیر زیادی دارد و رفتار اخلاقی دانشجویان مقاطع مختلف تحصیلی، متفاوت است. هم‌راستا با نتایج تحقیق حاضر، حسنقلی‌پور و همکاران (۱۳۹۰) تأثیر سطح تحصیلات بر سطح نگرش اخلاقی را معنادار گزارش کرده‌اند. کلا، اسمیت و اسمیت^۳ (۲۰۰۷) در مطالعات خود نتیجه گرفته‌اند که سطح تحصیلات موجب بروز تفاوت‌هایی در استانداردهای اخلاقی افراد می‌شود. همچنین در مطالعه پیرس و سوئینی^۴ (۲۰۱۰) ارتباط معناداری بین سطح آموزش با درک فرهنگ اخلاقی نشان داده شده است. در این زمینه کاستلبری^۵ (۲۰۰۷) معتقد است دانشجویان مقاطع تحصیلی بالاتر ممکن است تجربه بیشتری نسبت به دانشجویان کارشناسی داشته باشند؛ به همین دلیل قبلاً نتیجه تصمیمات غیراخلاقی خود را دیده و در نتیجه اخلاقی‌تر عمل می‌کنند.

قابل تبیین است که تلاش برای ایجاد و رشد اخلاق و گرایش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی در میان دانشجویان رشته‌های مهندسی می‌تواند به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اولویت‌های این رشته مطرح باشد؛ چرا که مهندسی به‌عنوان یک حرفه اجتماعی، ضرورتاً با محیط زیست و زندگی مردم مرتبط است و بنابراین مسئولیت‌پذیری اخلاقی، معنوی و حقوقی جزو وظایف یک مهندس برجسته قلمداد می‌شود. به بیان دیگر، یک مهندس هنگامی به جایگاه یک مهندس برجسته می‌رسد که به تعهدات اخلاقی و معنوی خود در زمینه جامعه و بشریت پایبند باشد (صلاحی‌مقدم، ۱۳۸۹). دقیقاً از همین منظر است که می‌توان گفت امروزه مهم‌ترین چالش در تربیت مهندس در کشور، پرورش ارزش‌های انسانی و اخلاق مهندسی در دانشجویان مهندسی است. اگر می‌خواهیم به‌عنوان یک کشور کهن در جهان سرفراز باشیم و حتی ادامه حیات دهیم، راهی جز آموزش و پرورش اخلاق در جامعه نداریم (بهادری‌نژاد، ۱۳۸۹). از سوی دیگر، رشد و پرورش ویژگی‌ها و گرایش‌های اخلاقی و عینیت بخشیدن به آن‌ها تا حدودی متأثر از واقعیات و پیچیدگی‌های اجتناب‌ناپذیر جهان پیشرفته صنعتی کنونی و چالش‌های مختلف ناشی از آن است. در واقع به‌دلیل گسترش و توسعه

-
- 1- Mc Cuddy & Perry
 - 2- Kohlberg
 - 3- Keller, Smith & Smith
 - 4- Pierce & Sweeney
 - 5- Castleberry

صنعت و فناوری و حرفه‌ای شدن مشاغل، مقابله با تعارض‌های اخلاقی و اخذ تصمیمات منطبق با اخلاق مهندسی در حرفه‌ای بودن یک مهندس بسیار مؤثر است (ظهور و خلج، ۱۳۸۹). برخورداری از اخلاق مهندسی موجب می‌شود مهندسان به فعالیت‌هایشان حساس شوند و در نهایت حافظ منافع جامعه انسانی و سلامت محیط زیست باشند. علاوه بر آن، پایبندی به اصول و عقاید اخلاقی به مهندسان کمک می‌کند تا از میان گزینه‌های مختلف، اخلاقی‌ترین گزینه را انتخاب کنند (مارتین، ۲۰۰۵). با توجه به چنین آثار و نتایجی است که می‌توان گفت توجه و حساسیت دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نسبت به رشد و پرورش ابعاد مختلف رفتار اخلاقی دانشجویان رشته‌های مهندسی - که در آینده‌ای نزدیک عهده‌دار مشاغل و مسئولیت خطیر اجتماعی و اقتصادی می‌شوند - نقشی تعیین‌کننده در آموزش و تربیت مهندسان دارد که به موازات توجه به معیارهای فنی و تخصصی، ملاحظات اخلاقی و انسانی را نیز به‌عنوان اصول راهنما همواره مورد توجه جدی قرار می‌دهند.

ضرورت انجام این مهم در مورد دانشجویان مقطع کارشناسی رشته‌های مهندسی با توجه به حساسیت سنی، کم بودن تجارب اجتماعی و ناآشنایی با پیچیدگی‌ها و چالش‌های اخلاق حرفه‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار است. بدیهی است آموزش‌هایی از این دست اگر با رعایت استانداردهای کیفی آموزش همراه شده و توسط گروه‌های آموزش مهندسی به‌طور جدی دنبال شود، می‌تواند توجه و علاقه دانشجویان را به خود جلب کرده و از این طریق زمینه رعایت و درونی شدن هرچه بیشتر رفتارهای اخلاقی در دانشجویان - که در حقیقت کارآفرینان آینده جامعه هستند - فراهم شود. در عین حال، تلاش و برنامه‌ریزی منسجم مسئولین دانشکده‌ها و گروه‌های آموزش مهندسی برای بهسازی فضاهای عمومی این اماکن و ترویج نوعی از فرهنگ و تعاملات انسانی و اجتماعی که در آن ویژگی‌های همچون نوع‌دوستی، تعاملات همدلانه، همکاری، مسئولیت‌پذیری، ارتباط صادقانه حرفه‌ای، پاسخگویی، رعایت استانداردهای کیفی، نظم، قانون‌پذیری، عدالت و انصاف و... به‌صورت رفتارهایی طبیعی در محیط‌های مذکور بروز و ظهور یابند نیز در یادگیری‌های اخلاقی دانشجویان مهندسی نقش بسیار مؤثری دارد.

همچنین پیشنهاد می‌شود پژوهشگران به مقایسه رفتار اخلاقی دانشجویان سایر رشته‌ها بپردازند و پیشایندها و پیامدهای رفتار اخلاقی دانشجویان را مورد بررسی قرار دهند.

از جمله محدودیت‌هایی که در این پژوهش وجود داشت، محدود بودن دامنه تحقیق به دانشجویان رشته‌های مهندسی دانشگاه کاشان و نبود امکان تعمیم به دانشجویان سایر مراکز آموزش عالی بود. از جمله محدودیت‌های دیگر تحقیق، استفاده صرف از پرسش‌نامه‌های خودگزارش‌دهی برای ارزیابی متغیرها، بررسی و جمع‌آوری مقطعی داده‌ها و همکاری نکردن برخی از دانشجویان در پاسخگویی به سؤالات پرسش‌نامه بود.

منابع

- الوانی، م؛ و یعقوبی، ن. (۱۳۸۳). مدیریت دولتی و ضرورت تقویت زیرساخت‌های اخلاقی. *فصلنامه مطالعات مدیریت*. ۱۰ (۴۰ و ۳۹)، ۵-۲۰.
- امینی، م؛ و رحیمی، ح. (۱۳۹۴). بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان دانشکده مهندسی دانشگاه کاشان. *مجله آموزش مهندسی*. ۱۷ (۶۶)، ۱-۱۶.
- بهادری‌نژاد، م. (۱۳۸۹). اخلاق مهندسی چالشی مهم در تربیت مهندس در کشور. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۲ (۴۶)، ۱۷-۲۲.
- بهاری‌فر، ع؛ جواهری کامل، م؛ و احمدی، ع. (۱۳۹۰). رفتار اخلاقی و رفتار شهروندی سازمانی: تأثیر ارزش‌های اخلاقی، عدالت و تعهد سازمانی. *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع سازمانی*. ۱ (۱)، ۴۲-۲۳.
- تولایی، ر. (۱۳۸۸). عوامل تأثیرگذار بر رفتار اخلاقی کارکنان. *فصلنامه توسعه انسانی پلیس*. ۶ (۲۵)، ۴۸-۴۳.
- ثناگو، ا؛ رایج، ف؛ غنا، س؛ پارسایی، ف؛ و جویباری، ل. (۱۳۹۱). تجربیات و دیدگاه دانشجویان علوم پزشکی درباره اخلاق دانشجویی. *توسعه آموزش در علوم پزشکی*. ۵ (۸)، ۳۵-۲۷.
- جونز، دانیل؛ و ووماک، جیمز. (۱۳۸۴). *تفکر ناب*. ترجمه آزاده رادنژاد. تهران: آموزه.
- حسنقلی‌پور، ط؛ دهقان نیری، م؛ و میرمهدی، م. (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر نگرش اخلاقی دانشجویان مدیریت. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. ۶ (۴)، ۱-۱۲.
- حسینی‌نژاد، ب. (۱۳۸۸). *بررسی تأثیر دروس اخلاق بر رفتار دانشجویان دانشگاه تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران.
- رجبی‌پور میبیدی، ع؛ و دهقانی فیروزآبادی، م. (۱۳۹۱). رابطه اخلاق کار اسلامی با تعهد سازمانی و رضایت شغلی در پرستاران. *فصلنامه اخلاق زیستی*. ۲ (۶)، ۹۲-۴۹.
- رحمان‌سرشت، ر؛ رفیعی، م؛ و کوشا، م. (۱۳۸۸). مسئولیت اجتماعی؛ اخلاقیات فراسازمانی. تدبیر. ۲۰۴، ۵۴-۵۸.
- رحیمی، ح؛ و آقابابایی، ر. (۱۳۹۲). رابطه فرهنگ سازمانی و اخلاق حرفه‌ای؛ اعضای هیئت علمی دانشگاه کاشان. *فصلنامه راهبردهای آموزش و پرورش در علوم پزشکی*. ۶ (۲)، ۶۷-۶۱.
- رفعتی، ش؛ رژه، ن؛ احمدی‌وش، ط؛ و دواتی، ع. (۱۳۹۳). هوش اخلاقی دانشجویان پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر تهران. *اخلاق پزشکی*. ۸ (۲۷)، ۷۱-۹۱.
- صلاحی‌مقدم، س. (۱۳۸۹). فضیلت‌های اخلاقی فراموش شده در علوم و مهندسی. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۲ (۴۸)، ۵۱-۶۳.
- ضامنی، ف. (۱۳۹۵). بررسی رابطه توسعه رفتار اخلاقی توسط مدیران با سلامت سازمان. *فصلنامه اخلاق زیستی*. ۶ (۲۰)، ۴۷-۶۶.

- ظه‌ور، ح؛ و خلج، م. (۱۳۸۹). ارکان اخلاق مهندسی. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۲ (۴۶)، ۸۳-۹.
- کلانتری قزوینی، ش؛ قورچیان، ن؛ آراسته، ح؛ و محمدداودی، ا. (۱۳۹۶). ارائه مدلی برای ارتقای اخلاق دانشجویی. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*. ۱۲ (۳)، ۹۰-۸۱.
- لاوتن، آلن. (۱۳۸۴). *مدیریت اخلاقی در خدمات دولتی*. ترجمه حسن گیوریان و محمدرضا ربیعی مندچین. تهران: یکان.
- مجلسی، م. (۱۳۶۰). *بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- محمدآوغلی ریحان، ف؛ و علیزاده، ش. (۱۳۹۶). بررسی جایگاه اخلاق مهندسی در آموزش مهندسی ایران: مرور نظام‌مند. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۹ (۷۶)، ۹۷-۷۹.
- مطهری، م. (۱۳۷۵). *فلسفه اخلاق*. تهران: صدرا.
- مطهری‌نژاد، ح. (۱۳۹۰). کاستی‌های برنامه‌های آموزش مهندسی ایران. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۳ (۵۱)، ۷۴-۵۳.
- معیدفر، س. (۱۳۸۶). اخلاق کار و عوامل مؤثر بر آن در میان کارکنان ادارات دولتی. *فصلنامه رفاه اجتماعی*. ۶ (۲۳)، ۳۴۱-۳۲۱.
- موغلی، ع؛ سیدجوادیان، ر؛ احمدی، ع؛ و علوی، آ. (۱۳۹۲). تبیین مدل اخلاقی کار اسلامی و رفتار شهروندی سازمانی با واسطه ارزش‌های شغلی (مورد مطالعه دانشگاه علوم پزشکی اصفهان). *فصلنامه مدیریت اطلاعات سلامت*. ۱۰ (۲)، ۳۱۰-۳۰۲.
- میرکمالی، م. (۱۳۸۲). اخلاق و مسئولیت اجتماعی در مدیریت آموزشی. *فصلنامه روان‌شناسی و علوم تربیتی*. ۳۳ (۱)، ۲۲۱-۲۰۱.
- میرمعزی، ح. (۱۳۹۵). اخلاق اسلامی و مذهب اقتصادی اسلام. *فصلنامه علمی و پژوهشی اقتصاد اسلامی*. ۱۶ (۶۲)، ۵۹-۳۳.
- وجدانی‌فر، ه. (۱۳۹۶). واکاوی اخلاق اسلامی در مقایسه با برخی علوم انسانی. *نشریه بصیرت و تربیت اسلامی*. ۱۴ (۴۱)، ۱۱۱-۸۹.
- یعقوبی، م. (۱۳۸۹). مسئولیت اخلاق حرفه‌ای در آموزش مهندسی. *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*. ۱۲ (۴۶)، ۳۵-۲۳.

Bairaktarova, D. & Woodcock, A. (2017). Engineering student's ethical awareness and behavior: A new motivational model. *Science and Engineering Ethics*. 2017; 23 (4), 1129-1157.

Baker, T. L., Hunt, T. G. & Andrews, M. C. (2006). Promoting ethical behavior and organizational citizenship behaviors: the influence of corporate ethical values. *Journal of Business Research*. 59, 489-857.

- Castleberry, S. (2007). Prison field trips: can white-collar criminals positively affect the ethical and legal behavior of marketing and MBA students? *Journal of Marketing Education*. 29, 5-17.
- Clark A.L. (1998). *Perceptions and validation of ethics in public schools. [PhD Thesis]*. USA: Saint Louis University.
- Hsiao, C. H. (2015). Impact of ethical and affective variables on cheating: comparison of undergraduate students with and without jobs. *High Educ.* 65, 55-77.
- Jeergal, P.A.; R. Surekha, P. Sharma, V.A. Jeergal & Rani, T. (2015). Prevalence, perception and attitude of dental students towards academic dishonesty and ways to overcome cheating behaviors. *Journal of Advanced Clinical & Research Insights*. 2 (1), 2-6.
- Keller, A.C.; Smith, K. & Smith, M. (2007). Do gender, educational level, religiosity, and work experience affect the ethical decision-making of U.S. accountants? *Critical Perspectives on Accounting*. 18, 299-314.
- Kohlberg, L. (1981). Moral stages and moralization: the cognitive-development approach in T. Lickona (Ed.). *Moral Development and Behavior*, Holt, Rinehart and Winston. New York, NY.
- Lussier, R. N. (1993). *Human relations in organizations. A skill-building approach*. 2 end edition Homewood, Boston: IRWIN.
- Martin, M. W. (2005). *Ethics in engineering*, 4thed, Mc Graw Hill, Publishing Co., New York.
- Mc Cuddy, M. K. & Perry, B. L. (1996). Selected individual differences and collegians ethical beliefs. *Journal of Business Ethics*. 15 (3), ۷۲-۷۶.
- Narvaez, D. (2011). The emotional foundations of high moral intelligence. *New Directions for Child and Adolescent Development*. (129), 77-94.
- Naude, I. (2004). *Factors impacting on ethical behavior in organizations*. South Africa: University of Pretoria. P. 48-52.
- Ngamuk P. A. (2011). Study of 8 fundamental moral characteristics among Thai Undergraduate Students. Hawaii. *International Conference on Education 9th Annual Conference*. January 4-7; 2011.
- Patterson, D. M. (2001). Causal effects of regulatory, organizational and personal factors on ethical sensitivity. *Journal of Business Ethics*. 30 (2), ۵۹-۱۲۳.
- Pierce, B. & Sweeney, B. (2010). The relationship between demographic variables and ethical decision making of Trainee Accountants. *International Journal of Auditing*. 14 (1), 79-99.